

ŘÍMSKÁ KAMENNÁ ZEĎ U STARÉHO MATEŘOVA

Archeologická senzace z počátku 20. století na Pardubicku

Miloš HLAVA

Cesta za poznáním je takřka vždy lemována omyly. A platí to samozřejmě rovněž o archeologii¹⁾ – některé z objevů, jež kdysi byly považovány za převratné, jsou dnes již dávno odsunuty do ústraní a zapomenuty. Avšak ne zcela právem, neboť tvořily součást dobového pohledu na archeologické prameny (a odrážely dobovou úroveň znalostí), a pro pochopení kontextu archeologického poznávání regionu, k němuž se vztahují, svoji důležitost neztrácejí ani v současné době.

Jeden z domněle převratných archeologických objevů je námětem tohoto článku. Odehrál se v letech 1911–1913 na Pardubicku, ovšem na stránky archeologických odborných časopisů nikdy nepronikl, byť k tomu měl na počátku roku 1913 všechny předpoklady. Rodící se archeologická senzace totiž byla záhy sprovocována ze světa. A kupodivu nikoliv prehistoriky s odbornými znalostmi, kteří místo nálezu na přelomu let 1912 a 1913 navštívili, ale místním ředitelem školy (a členem pardubického Muzejního spolku) s příležitostnými geologickými zájmy.²⁾

Objev

Na počátku února 1912 sděloval Boža Dvořák vídeňské c. k. Centrální komisi pro památkovou péči: „*Na podzim r. 1911 při meliorování pozemku p. Karla Štěpánka v Mateřově objevena byla hráz ve zjištěné délce více 1 km., v koruně 80 cm. široká, do hloubky 4 m. sahající. Směr hráze od Chrudimi ku starým tvrzím na Labi Blatniku a Srnojedské, kol starých sídlišť u Duban a Čivic. Lze se domnívati, že to byla asi cesta vedoucí od hlavní*

1) Karel SKLENÁŘ, *Slepé uličky archeologie*, Praha 1977.

2) Objev se odehrál na katastru dnešního Starého Mateřova – a současný název obce je použit důsledně (byť v dobovém kontextu ne zcela věcně správně) v celém článku, samozřejmě s výjimkou přímých citací novinových zpráv a archivních pramenů. Jejich pravopis (především interpunkce) byl upraven jen v nezbytných případech.

cesty z Chrudimi, sídla župy, ku Labi jako cestě vodní. Hráz stavěna místy ledabyle, jako by měla sloužiti za velký trativod, místy však dosti řemeslně i lícovaně. Ochotný majitel p. Karel Štěpánek dal vyházeti kol hráze jámy, aby mohlo se posouditi, k jakému účelu sloužila. Dovolují sobě upozorniti na tuto důležitou stavbu a vyprošují sobě, by vys. c. k. centr. komise vyslala laskavě ku zjištění stavu věci svého rozpoznatele.“³⁾

Dvořákova zpráva vzbudila ve Vídni po právu pozornost, ostatně pocházela od konzervátora c. k. Centrální komise, který vídeňské ústředí pravidelně zásoboval důležitými informacemi z Pardubicka, Vysokomýtska, Litomyšlska, Poličska a Lanškrounska. Zprvu ji dostal k vyřízení Stanislav Sochor. Ten sice konstatoval, že „nach dem Berichte des Konservators scheint die Angelegenheit schon in die historische Zeit zu fallen.“ Avšak vzápětí dodával, že by bylo vhodné odкрыtou hráz zaměřit a fotograficky zdokumentovat. A navrhoval „zur Besichtigung einen Vertreter der praehistorischen Sektion beizuziehen (ob sich auch nicht um einen praehistorischen Fund handelt).“⁴⁾ Dvořákův dopis i se Sochorovým vyjádřením byl předán Wilhelmu Kubitschekovi, generálnímu sekretáři instituce – a ten jej poté zaslal úřední cestou Emanuelu Šimkovi, od roku 1911 působícímu ve vídeňské c. k. Centrální komisi, do jehož působnosti spadala agenda prehistorických nálezů v českých zemích. A Šimek podotýkal: „Aus dem Berichte Dvořák's lässt sich zwar nicht schliessen, ob der Damm prähistorischen oder späteren Zeiten entstammt, doch dürfte vielleicht die Annahme des Herrn Sochor die richtigere sein.“ A navrhoval dotázat se Václava Diviše-Čistického, osvědčeného korespondenta I. (prehistorické) sekce c. k. Centrální komise, zda byly v souvislosti s mateřovským objevem učiněny nějaké prehistorické nálezy.⁵⁾ Šimkův nadřizený tento postup schválil.⁶⁾ Avšak za pouhé dva dny Šimek interně sděloval: „Da Diviš-Čistický nicht mehr Korrespondent der Z. K. ist, wäre es nun offenbar auch aussichtslos eine Anfrage an ihn zu richten.“ A navrhoval zeptat se přímo Boži Dvořáka, kdy by bylo nejvhodnější naleziště obhlédnout.⁷⁾ Šimkův návrh na cestu do východních Čech však přišel do doby, kdy probíhaly přípravy ke konstituování c. k. Zemského

3) Národní archiv (dále jen NA), fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov (čj. Z 627/1912), dopis B. Dvořáka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 5. února 1912.

4) Tamtéž, přípis S. Sochora z 12. února 1912 na spisu čj. Z 627/1912.

5) Tamtéž, přípis E. Šimka z 22. února 1912 na spisu čj. Z 627/1912.

6) Tamtéž, přípis W. Kubitscheka z 6. března 1912 na spisu čj. Z 627/1912.

7) Tamtéž, karton 39, složka Kunětice, přípis E. Šimka z 8. března 1912 na spisu čj. Z 626/1912. Srov. též tamtéž, karton 87, složka Starý Mateřov, přípis E. Šimka z 8. března 1912 na spisu čj. Z 627/1912.

památkového úřadu pro království České v Praze – a nevyjasněné kompetence mezi vídeňským ústředím a jeho pražským pracovištěm zřejmě sehrály hlavní roli v tom, že z Vídně nakonec žádná odpověď na Dvořákův podnět z počátku února 1912 neodešla.

Ovšem Boža Dvořák, který čekal na jakoukoliv zprávu, po necelém měsíci poněkud nervózně do Vídně připomínal, že „*mi majitel pole z Mateřova sděluje, kdy by mohla se zeď shlédnouti, neboť jest právě před dobou setí. [...] Račte laskavě co možná brzy svého referenta poslati na ohlédnutí nalezené zdi*“.⁸⁾ Ve vídeňské c. k. Centrální komisi se ale druhý Dvořákův dopis nedostal do správných rukou. Přistál totiž na stole Antonínu Matějčkovi z II. (umělecko-historické) sekce. A ten teprve na přelomu října a listopadu 1912 (!) předal tuto záležitost k vyřízení I. (prehistorické) sekci. Emanuel Šimek tudíž až 5. listopadu 1912 interně žádal, aby se Dvořákovi do Pardubic vyřídilo, že „*ich binnen Kurzem zur Besichtigung der praehistorischen Fundplätze nach Pardubitz entsendet werde*“.⁹⁾ Týden trvalo, než byla Dvořákovi zpráva odeslána.¹⁰⁾ A ten se asi hodně divil, když odpověď na své dopisy z února a března obdržel teprve v listopadu. Samozřejmě bylo již dávno po jarním osevu, ale také po sklizni.

Celý měsíc poté se nedělo vůbec nic a čekání na Šimkův příjezd bylo marné. A tak pardubický konzervátor Dvořák zaslal pět dnů před Vánoce do Vídně další dopis, v němž sděloval: „*V posledních dnech připravili jsme s panem Štěpánkem, majitelem pozemku u Mateřova, kde nalezájí se pod orníci zdi do hloubky cir. 5·00 m., vše potřebné ku ohlédnutí starého zdiva. Zdivo v poli odkryto na několika místech od sebe vzdálených, aby seznán směr zdiva, a do hloubky 5·00 m., kde možno posouditi způsob provádění zdiva. Nyni jest čas nejpríhodnější, kdy pole není oseto a sníh zemi nekryje. Zjara bude nutno vykopané jámy zaházeti, aby se pole mohlo oseti. Doufám, že bude mile vyhověno zaslanému připsu Z. K. 1194/1912 a ku posouzení vyslán pan Dr. Šimek*“.¹¹⁾ Dvořákův dopis dorazil do Vídně na Štědrý den – avšak zatímco byl jeho list na cestě, vypravil se Emanuel Šimek konečně do východních Čech. Dne 22. prosince 1912 navštívil v doprovodu Václava Diviše-Čisteckého a Boží Dvořáka Starý Mateřov. A po návratu do Vídně

8) Tamtéž (čj. Z 1194/1912), dopis B. Dvořáka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 2. března 1912.

9) Tamtéž, přips E. Šimka z 5. listopadu 1912 na spisu čj. Z 1194/1912.

10) Tamtéž (čj. Z 1194/1912), koncept dopisu c. k. Centrální komise pro památkovou péči B. Dvořákovi, 12. listopadu 1912.

11) Tamtéž (čj. Z 6576/1912), dopis B. Dvořáka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 19. prosince 1912.

interně sděloval, že viděl „die Mauer an zwei etwa 300 m voneinander und gegen 600–800 m vom östlichen Dorfende entfernten Stellen bloßgelegt (Parz. Nr. 459 [?] und 462). – [Die bloßgelegten Partien liegen in einer Linie, sodaß man annehmen kann, daß es sich hier um eine und dieselbe Mauer handelt; dafür spricht auch der Beschaffenheit beider Partien.] An der ersten Stelle liegt die Mauerkrone etwa 0·60, an der zweiten 1·20 m unter der Oberfläche. Die Breite der Krone 0·80 m. Nach Mitteilung des Grundbesitzers Karl Štěpánek wurde die Mauer an erster Stelle bis zu einer Tiefe von 4·50 m entblößt, ohne daß man ihrer Grund erreicht hätte. – An der zweiten Stelle fand ich folgende Dimensionen des bloßgelegten Mauerteiles: Länge 1·50 m, Breite 0·80 m, Tiefe 1·50 m (Gesamttiefe 3 m). Die Mauer ist im Letten gebettet, reicht an keiner der beiden Stellen bis zur Humusschicht, und besteht aus mittelgroßen Urtonschieferblöcken, welches Material aus dem nahen Gebirge Železné Hory (Eiserne Berge) stammen dürfte. Die Steine sind gut zusammengefügt. Mörtelverbindung konnte ich an keiner der beiden Stellen konstatieren.“ Šimkova zpráva pro nadřízené se ovšem neomezila na pouhý popis nálezové situace. Směrodatně totiž bylo především datování odkryté pozoruhodnosti: „Nach den bisher bloßgelegten, verhältnismäßig kleinen Partien lässt sich wohl noch kein bestimmtes Urteil hinsichtlich des Alters und der Bestimmung der Mauer bilden, es hat jedoch den Anschein, daß es sich hier um einen Fund von hervorragender Wichtigkeit handelt. Die Mauer ist so gut gebaut, geht in eine solche Tiefe und ist wiederum so verhältnismäßig schmal, daß sie weder als Drainageanlage, noch als Steg oder Damm gedient haben konnte, wie der ehem. Konservator J. V. Diviš, ferner Korrespondent V. Diviš, Konservator B. Dvořák u. a. bisher angenommen haben. Die beiden letztgenannten Herren, in deren Gesellschaft ich den Fundort besichtigte, haben auch, nachdem ich mit ihnen den tatsächlichen Sachverhalt besprochen habe, ihre früheren Annahmen fallen lassen.“ Šimkův závěr byl vcelku jednoznačný, ostatně již v úvodu své zprávy při popisu toho, co spatřil, označil opakovaně nálezovou situaci za zed': „Allem Anscheine nach dürfte es sich hier um eine Befestigungsmauer von sehr hohem Alter handeln. Nähere Aufschlüsse über den Zweck und das Alter der Mauer werden uns möglicherweise die im Laufe dieses Winters geplanten Grabungen geben. Da bei dieser Gelegenheit Begleitfunde zu gewärtigen sind, wäre es wünschenswert, die Grabungen durch einen geschulten Prähistoriker gemeinschaftlich mit dem Architekten Kons. Dvořák beaufsichtigen zu lassen. Einen Prähistoriker schlage ich deshalb vor, weil nur ein Archäologe imstande ist auch die geringfügigsten Begleitfunde zu bemerken, was im gegebenen Falle von besonderer Bedeutung (für die Datierung) sein wird. Außerdem erscheint es nicht

*ausgeschlossen, daß man auch auf andere prähistorische Funde stoßen wird, wie sie schon wiederholt in der nächsten Nähe des hier behandelten Fundortes zutage getreten sind. Da es in Ostböhmen an geschulten, für diese Aufgabe verwendbaren Prähistorikern mangelt, bin ich nicht in der Lage, einen bestimmten Namen zu nennen.*¹²⁾

Václav Diviš-Čištecký i Boža Dvořák, kteří se Šimkem navštívili Starý Mateřov, byli členy Muzejního spolku v Pardubicích. A tak nebylo divu, že na schůzi jeho výboru 7. ledna 1913 právě Diviš-Čištecký „*pojednal o zdi Máteřovské a nákladu spojeném s jejím odkrytím, na který sám zálohu 200 k vyplatil. Pan Buchta jest náhledu, že vymyká se účelu našeho spolku, aby na tuto věc náklad vedl, a myslí, že by zakročiti měla komise zemská. Pan inspektor uvádí, že se s tím odkládati nedá, an zemědělské práce se blíží a na jaře k zasypání dojde, čímž by dosavadní náklad byl marným a k cíli by se nedošlo. Akce musí se tudíž uchopiti spolek sám za přispění okresní komise památkové, která k tomu v první řadě jest povolána. Po delším rozhovoru, jehož se přítomní účastnili, usneseno podati žádost' okresnímu výboru v té příčině, aby se záležitosti této svou komisí sám podjal a peněžitou podporu na vykopávky povolil. Po ujednání, které se pak stane, obrátí se spolek dle potřeby i na ostatní činitele a požádá o povolení dalších subvencí.*“¹³⁾ A záhy pronikly zprávy o mateřovském objevu také do denního tisku. Místní *Osvěta lidu* sdělovala v polovině ledna 1913 svým čtenářům stručně, že byly odkryty „*důkladné zdi v rozloze velkého čtverce, související se zdi nejprve objevenou, tak že není pochybnosti, že byla tu malá pevnůstka, snad dokonce původu římského, neboť nálezy římských penězů nenáleží v okolí Máteřova ke vzácnostem.*“¹⁴⁾ Zato v *Neodvislých listech* pojednal o mateřovské senzaci obsírněji přímo Václav Diviš-Čištecký. Kromě jiného uvedl, že „*z počátku prohlašována zed' ta za osamělou*

12) Tamtéž, záznam E. Šimka z 15. ledna 1913 na spisu čj. Z 6576/1912 (podtrženo v originále). Kromě Starého Mateřova navštívil Šimek také Kuněčice a Libišany; srov. Miloš HLAVA, „... ein für die böhmische Prähistorie überaus wichtiger Pfahlbau“. *O objevu nákolní osady v Libišanech*, Archeologie ve středních Čechách 21, 2017, s. 468.

13) Státní okresní archiv Pardubice (dále jen SOKA Pardubice), fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 7. ledna 1913), Zápisy o poradách výboru Spolku Musejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

14) ANONYMUS, *Předhistorické zdivo v Máteřově*, Osvěta lidu. Pokrokové noviny pro český východ a severovýchod XVIII, 1913, č. 5 (14. ledna 1913), s. 5. Z okolí Mateřova byly v té době známy římské mince (depoty?) z Dražkovic a Jezbořic; srov. souhrnně Jiří MILITKÝ, *Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu)*. *Komentovaný katalog nálezového fondu*, Praha 2013, s. 202–203.

a nepřetržitou, nyní, kdy objeveny zdi jiné, spojené s ní, tajuplná rouška s ní padá a my dosud trváme v domnění, že zdivo jest zbytkem někdejší tvrze, vладыčího sídla rodu Mateřovských z Mateřova, z níž vrchní zdivo bylo jako téměř u všech našich tvrzí od lidu neuvědomělého a potřebujícího materiál rozneseno a vybudována z něho sídla v Mateřově Novém, jenž založen na pozemcích někdejšího panského dvora Mateřovského, jakých bylo na panství Pardubickém 11. Bude-li naše domněnka, kterou jsme pronesli před naším konservátorem Božou Dvořákem a drem Šimkem, vyvrácena a bude-li skutečně zeď uznána za zbytek nějaké stavby římské, budeme jen se z toho radovati, že kraj náš bude se moci honositi i památkami římského stavitelství, čemuž zdá se nasvědčovati nález římských mincí v okolí Mateřova. Balvany zdiva mohou pocházeti z rozessuté Vysoké skály a Raškovce u Svinčan.“ A svůj článek zakončil vskutku stylově: „*Doufejme, že úsilovnému bádání a dalšímu kopání v Máteřově, na něž městské museum povolilo p. Štěpánkovi značnější peněžitý obnos, podaří se dostatečně osvětliti »temnou pevninu«.*“¹⁵⁾

Je zjevné, že Šimkova relace pro jeho nadřízené ve vídeňské c. k. Centrální komisi pro památkovou péči diskusi ve Starém Mateřově nad objevem poněkud uhladila. Šimek své průvodce přesvědčil, že jde o zeď, což ostatně sám přiznával. Zároveň ale zřejmě přímo na místě vyslovil v nezávazné debatě názor, že odhalená nálezová situace pochází z doby římské. A patrně bez Šimkova vědomí pronikl jeho dohad na stránky místního tisku. Naopak Václav Diviš-Čistecský údajnou zeď spojoval se středověkou tvrzí. A nebyl sám – ke stejnému názoru se klonil také František Karel Rosůlek, další z členů pardubického Muzejního spolku, který však dosud nálezovou situaci neviděl a vše znal jen zprostředkovaně;¹⁶⁾ již záhy však právě on sehrál v mateřovské kauze rozhodující roli.

Pochybnosti

Šimkova interpretace mateřovského objevu jako díla lidských rukou povzbudila k nebyvalé aktivitě nejen činovníky pardubického Muzejního spolku, ale také mateřovského statkáře Karla Štěpánka, jemuž pozemek

15) ANONYMUS (= Václav DIVIŠ-ČISTECKÝ), *Mateřov*, Neodvislé listy Český východ. Svobodomyšlný list českého východu XIX, 1913, č. 6 (18. ledna 1913), s. 7 (v originále s tiskovou chybou jako „zbytek nějaké stavby říšské“).

16) František Karel ROSŮLEK, *Mateřovská zeď, nyní mateřovská žíla*, Osvěta lidu. Pokrokové noviny pro český východ a severovýchod XVIII, 1913, č. 20 (18. února 1913), s. 6 („*Podepsaný po slyšených výkladech ve schůzích musejních i soukromých pronesl domněnku, že zdi jsou snad zbytky základů středověké mateřovské tvrze, která jako téměř všechny tvrze v našem okresu stála na gruntech statku čís. 1.*“).

s údajnou zdí patřil. Ten neváhal a 10. února 1913 navštívil v Praze Luboše Jeřábka, před pouhými čtyřmi měsíci jmenovaného zemského konzervátora nově zřízeného c. k. Zemského památkového úřadu pro království České,¹⁷⁾ a neodbytně mu sděloval: „*Již před dvěma lety při drainažování svých pozemků nalezl jsem na různých místech značně rozlehlé zdivo, 1–5 m široké, a sice vždy v jedné linii vzdálené od prvního naleziště k poslednímu až 1000 metrů. Na zdivo toto narazili jsme dobře na třiceti místech, z čehož vidno, že jedná se o zdivo provedené nepřetržitě v této délce. Na dvou místech, maje zájem o tento nález, nechal jsem kopati nyní již do hloubky 5 a půl metru, aniž bych byl došel základu. Zdivo to, dle mého soukromého náhledu kyklopské, pozůstává z velikých, někdy obrovitých kamenů nepřitesávaných, nicméně velmi dobře, zvláštním druhem mazaniny spojených. Na zakročení poslance Udržala ohledával nález tento, ovšem v málo pokročilém stadiu, assistent c. k. centr. komisse p. dr. E. Šimek, nepronesl však žádného úsudku, rovněž tak i p. konservátor arch. Dvořák, a zástupci musejního spolku v Pardubicích, i památkové okresní komise, a vyslovovány jen domněnky, že jde o nález doby praehistorické, velmi zajímavé. Žádám proto, aby c. k. zemský konservátorský úřad vyslal povolanou odbornou silu, která by nález tento, jistě zajímavý, znovu ohledala, aby mohlo býti provedeno další systematické kopání, nikoliv však na můj náklad, neboť jako osoba soukromá vykonal jsem v tomto směru více než-li dosti. C. k. zemský konservátor prohlašuje po té, že považuje především za povinnost vzdáti povinné díky za pietu, s jakou tu v otázce této pokračováno, a slíbil učiniti opatření, aby za účelem vyžádaného rychlého ohledání zajímavého tohoto nálezu požádán byl pan konservátor vrchní finanční rada Buchtela, který by v souhlasu s pražskými konzervátory I. sekce archeologickým klubem k úkolům takovým ochotně se nabídl.*“¹⁸⁾ Jeřábek byl sice snadným terčem Štěpánkovy nespokojenosti, ale do té doby o ničem nevěděl a na celou agendu detašovaného pražského konzervátora byl fakticky sám – od října 1912, kdy bylo pražské zemské pracoviště zřízeno, měl k ruce pouze Stanislava Sochora jako sekretáře. Neprodleně sice požádal o pomoc Karla Buchtelu, jak ostatně Štěpánkovi slíbil, avšak do Vídně spolu s opisem zápisu o návštěvě mateřovského statkáře sděloval: „*Ich bitte zugleich dringendst um baldmöglichste Erledigung des h. o. Ersuchens den Prager Konservatoren der I. Section vom 10./12. 1912. Z. 180, nicht nur*

17) Karel SKLENÁŘ, *Vývoj péče o archeologické památky v českých zemích do roku 1989*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 65, 2011, s. 29.

18) NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov (čj. Z 723/1913), zápis o jednání s p. K. Štěpánkem, rolníkem v Mateřově u Pardubic ve příčině pravěkého nálezu, 10. února 1913 – opis.

deswegen, dass diesselben diese bereits urgirst haben, sondern auch aus dem Grunde, weil die anwachsende Agenda und namentlich die interessanten Fälle, wie eben dieser, eine solche Entscheidung gerade zu herausfordern.“¹⁹⁾

Nelenili však ani činovníci pardubického Muzejního spolku, kteří podali okresní památkové komisi žádost o dotaci na provedení výzkumu. A dotace byla pohotově udělena – na výzkum ve Starém Mateřově bylo vyčleněno 250 korun! Na schůzi výboru pardubického Muzejního spolku 13. února 1913 se i z tohoto důvodu rozproudila živá debata. Václav Diviš-Čistecský v reakci na rozhodnutí o poskytnutí dotace prohlásil, že „*nyní jen třeba učiniti rozhodnutí spolku, aby kopání dělo se systematicky, by účel zdi mohl býti zjištěn.*“ Schůze spolku se zúčastnil také pozvaný mateřovský statkář Karel Štěpánek. Vzal si nyní slovo a líčil „*podrobně, jak se na objev přišlo a jakých kroků k jeho zjištění učinil. Jelikož náklad může býti značný, obrátil se na p. konservátora Buchtelu a žádal jej o posudek a vymožení subvence, aby spolek musejní od velkých výdajů uchránil. Pan konservátor slíbil, že v neděli se k prohlídce dostaví a potřebnou podporu opatří.*“²⁰⁾ Vše se zdálo být na dobré cestě, tlak na Karla Buchtelu ze dvou stran – od zemského konzervátora Luboše Jeřábka i mateřovského statkáře Karla Štěpánka – přinesl své ovoce. Pak ovšem do diskuse vstoupil František Karel Rosůlek. Ten totiž o čtyři dny dříve (tj. 9. února 1913) navštívil Starý Mateřov v doprovodu Václava Diviše-Čistecského a Boží Dvořáka. A to, co viděl, v něm vzbudilo značné pochybnosti – den před schůzí výboru Muzejního spolku se totiž v *Neodvislých listech* objevila krátká zpráva zakončená poněkud tajemnou větou: „*Domněnky, které chováme, podržíme zatím v péru a pak teprve po náležitém vykonání navržené práce proneseme určitý úsudek, pro nějž zjednáme si náhledy odborníků.*“²¹⁾ Nyní Rosůlek považoval před přáteli z Muzejního spolku „*za svou povinnost provést osobní náhled, který se od nazírání ostatních pánů podstatně liší, avšak jest zajisté závažným, aby se o něm uvažovalo. Na p. ředitele učinil velký balvan, o kterém se stále mluví, dojem skalky a není nemožno, že odkrytá skupina kamenů není zdi, nýbrž jen útvarem geologickým, vyvřelinou, kámen, z kterého sestává, jest limburgit, který přichází také z erupce na Hůrkách, a kameny ty jsou si úplně podobny. Je zcela možno, že trhnutí mass při erupci stalo se kolmo a i horké látky pak*

19) Tamtéž, dopis L. Jeřábka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 12. února 1913 (podtrženo v originále).

20) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 13. února 1913), Zápis o poradách výboru Spolku Musejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

21) ANONYMUS, *Mateřovská zed'*, Neodvislé listy Český východ. Svo-bodomyslný list českého východu XIX, 1913, č. 13 (12. února 1913), s. 4.

kolmo ztuhly. Vzhledem k tomu musí se kopáním zjistit, zdaž jest to žíla limburgitu, a hlavně pokud není velký balvan podrobně vyšetřen, nelze vyvrstvení odkryté za zeď prohlásiti.“ Jeho názor vyvolal doslova lavinu nesouhlasných reakcí – Rosůlkovi kolegové bez výjimky odporovali, zároveň v nich ale klíčily první pochybnosti: „Pan inspektor Diviš-Čistecský uvádí, že p. říditel neviděl zeď, z které lidé jednotlivé kameny roznegli. Kameny ty byly jednotlivě skládány a zajisté že rukou lidskou. Souhlasí s tím, že je nejprve třeba zeď odkryti, aby se pak její složení a účel rozpoznati mohly. Pan prof. Sakař byl rovněž na místě v jámě u silnice a tam ve hloubce 5 ½ m na dně vykopávky měl dojem skutečné zdi, zejména nápadným bylo složení kamenů v klenutí, které domněnku tu potvrzovalo. Předpokládá, že jedná se o opevnění sesílené baštami, což by nasvědčovalo také tomu, že v místech těch byly kdysi bažiny, an vinou se jimi nyní dva potoky. Pan Štěpánek myslí rovněž, že jedná se zde o zdivo, což bylo viděti zejména při rozebírání jednotlivých kamenů. Mezi dělníky byli i zedníci a ti sami poukazovali k tomu, jak kameny kladeny byly do klenby. Myslí dokonce, že pod velkým balvanem mohou býti prostory, jelikož tž při poklepu dutě zní. Pan inspektor Diviš-Čistecský myslí, že jest to najisto dílo rukou lidských, což se snad po úplném odkrytí zjistí. Nejprve však jest potřebí k odkrytí přikročiti a pak třeba i geologa pozvati. Nyní jest nutným opatření peněžitých prostředků a o ty třeba se v první řadě postarat. S tím souhlasí také p. Adolf Prouza, předseda okresní komise památkové. Také on zeď viděl a táž činila naň dojem stavby. Kámen není celistvý, jak by snad při útvaru geologickém bylo, ale je viděti jeho skládání. Je tudíž rovněž náhledu, aby se odkrytí až na základ stalo, a pak třeba jednati a rozhodnouti, co se má dále státi. Pan MUDr Cibuška činí návrh, aby se odkryla část aspoň v délce 200 m při výkopu 40 až 50 cmtů na obě strany a aby se náklad ten věnoval jednak z prostředků spolkových a příspěvky jinými. Pan Štěpánek projevuje úmysl, že by po dokopání se základů v jámě u silnice učinil pokus i na druhé straně v stejné linii a že by opatřil i vrták ku zjištění, jak daleko zeď jde. Pan Buchta uvádí, že již minule ukazoval na velké náklady a doporučoval obrátiti se na komisi zemskou; schvaluje, že tak již p. Štěpánek z části sám učinil. Věc je zájmu širšího než našeho, a proto měl by spolek ještě teď pro zmíněné zakročení se rozhodnouti. Na to usneseno vyčkati dobrozdání p. konservátora Buchtely a dle něho bude pak jednáno dále. Jednatel se dohodne s p. konzervátorem o době jeho příjezdu a přivítání zúčastní se pak v neděli spolu s p. inspektorem Divišem a říditelem p. Potěšilem.“²²⁾

22) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 13. února 1913), Zápis o poradách výboru Spolku Muzejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

Rozuzlení

Mateřovská záhada nyní spěla k rozuzlení. Do Starého Mateřova totiž v neděli 16. února 1913 vskutku zavítal Karel Buchtela. Na nalezišti se sešla pozoruhodná společnost, jež z Pardubic přicestovala v kočárech a automobilu – nechyběli samozřejmě představitelé tamějšího Muzejního spolku, ale dostavili se také Ludvík Domečka z muzea v Hradci Králové či populární aviatik a pardubický rodák Jan Kašpar. A již za dva dny otiskla *Osvěta lidu* článek z pera Františka Karla Rosůlka, v němž popisoval průběh samozvané komise a zároveň uváděl senzační nález mateřovské prehistorické zdi na pravou míru: „*Nebudu se tuto rozepisovati o ohledávání z a j í m a v é h o a v každém ohledu v e l i c e v ý z n a č n é h o n á l e z u, ani o pronesených jednotlivých názorech a uvádím jen, že jsem pomocí nosáku konstatoval souvislost domnělé zdi se sousední skálou, ak vybidnutí p. rady Buchtely nepokrytě prohlásil, že domnělou zdi je vyvřelý limburgit, náležející k třetihorám. Pan rada Buchtela později na odchodu prohlásil, že se zde úsudku vzdává, že pochybuje, že odhalený nález je dílo lidské, a že by si museum mělo pozvati geologa. Podepsaný oznámil hned, že o nález zpravil v pátek 14. února dvorního radu p. dra. Jaroslava Jahna v Brně, který právě chce vydati své mapování geologického listu Pardubice a kterýž zajisté za krátký čas sem přijede.*“ Rosůlek si byl naprosto jistý a na závěr svého článku si neodpustil zlomyslné rýpnutí, směřované vůči představitelům Pardubic: „*Kdyby městské museum již stálo a geologická sbírka, kterou podepsaný museu po Východočeské výstavě daroval, byla vyložena, snad by přišlo analogií poučení dříve než za půldruhého léta a bez povolání archeologů z Prahy a Vídně.*“⁽²³⁾

Nebylo divu, že schůze výboru pardubického Muzejního spolku dne 20. února 1913 byla z podstatné části ve znamení události ve Starém Mateřově předchozí neděli. Nejvíce zklamán byl zřejmě vlastník pozemku Karel Štěpánek a nebylo snad ani divu, že chtěl vyhloubené jámy neprodleně zaházet. Ovšem pardubičtí muzejníci s tím nesouhlasili, neboť podle jejich názoru „*by nález měl zůstatí odkrytým, aby mohl býti znalci a studenty navštěvován. Dále jedná se o to, aby p. Štěpánek byl aspoň poměrně odškodněn v příčině nákladů, které na odkrytí konal. Pan ředitel Rosůlek uvádí, že objev má cenu a jest zajímavým, an krajina u Máteřova dosud nic podobného nevykazovala, a proto by bylo dobře, kdyby část odkrytá snad okrese vykoupena byla, aby k studiím sloužila. Pan okresní starosta Č. Vančura jest náhledu, že by*

23) F. K. ROSŮLEK, *Mateřovská zed'*, s. 6 (proloženo v originále).

se obě vyházené jámy měly zachovat, a myslí, že by bylo spíše výhodnějším, kdyby muzejní spolek s p. Štěpánkem vyjednal nájem za části odkryté a pak žádal okresní výbor za příspěví na toto nájemné. Pan insp. Diviš-Čistecký upozorňuje znovu, že jest třeba, aby p. Štěpánek z fondu musea odškodněn byl v příčině nákladů na kopání, které v značné míře k popudu musea ko-nal. Usneseno, aby jednatel s p. Štěpánkem o výši nákladů jednal, načež výše odškodnění pak výborem stanovena bude. Dnes má spolek k dispozici 50 k a p. prof. Sakař uvádí, že také památková okresní komise stejným ob-nosem přispěje a k zmíněnému účelu odvede.“²⁴⁾

Buchtela neprodleně vyhotovil písemnou zprávu a předal ji 21. února 1913 v Praze zemskému konzervátorovi Jeřábkoví. Buchtelův závěr byl jednoznačný a odpovídal názoru Františka Karla Rosůlka, který byl vysloven přímo ve Starém Mateřově (Příloha 1). O den později Jeřábek zasílal Buchtelovo stanovisko do Vídně, avšak připojil pochybovačný dovětek, že „die Behauptung, dass es sich hier einzig und allein um eine geologische Formation vulkanischen Ursprungs handelt, noch weiter untersucht werden sollte.“²⁵⁾ Se závěry Buchtelovy zprávy se ostatně neztotožnil ani Emanuel Šimek. Ten tři dny před koncem února 1913 komentoval Buchtelův elaborát ve Vídni interně těmito větami: „Trotzdem ich nur einen ganz geringen Teil der bloßgelegten ‚Mauer‘ gesehen habe, bin ich nicht in der Lage der Meinung des Konservators (Buchtela) beizustimmen. Die Eruptionstätigkeit der verschiedenen geologischen Zeitalter hat uns zwar manche merkwürdige Formation hinterlassen, doch glaube ich, daß die in Rede stehende ‚Mauer‘ kaum dieser Tätigkeit ihre Entstehung verdanken dürfte. Die im vorliegenden Berichte geäußerte Meinung Buchtelas beweist nur die Notwendigkeit weiterer Ausgrabungen, durch die einzig und allein die strittige, hochinteressante Frage gelöst werden kann.“²⁶⁾

Avšak zatímco Šimek stylizoval svoji poznámku do úředního spisu, údajná mateřovská zeď – sotva zrozená archeologická senzace – byla již definitivně pohřbena. Stalo se z ní vlastně mrtvě narozené dítě. V neděli 23. února 1913 – v místních novinách *Samostatné směry* vyšel právě další

24) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 20. února 1913), Zápisy o poradách výboru Spolku Musejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

25) NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov (čj. Z 853/1913), dopis L. Jeřábka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 22. února 1913 (podtrženo v originále).

26) Tamtéž, příspěj E. Šimka z 26. února 1913 na spisu čj. Z 853/1913.

Rosůlkův článek, v němž uváděl mateřovskou senzaci na pravou míru²⁷⁾ – zavítal totiž na Rosůlkovo pozvání do Starého Mateřova Jaroslav Jiljí Jahn, významný geolog, profesor na c. k. České technické vysoké škole Františka Josefa v Brně a pardubický rodák. A ten potvrdil vše, co o mateřovském objevu napsal do místních novin František Karel Rosůlek.²⁸⁾ Boža Dvořák, který byl spolu s aviatikem Janem Kašparem, statkářem Karlem Štěpánkem a Františkem Karlem Rosůlkem osobně přítomen Jahnově návštěvě Starého Mateřova, vzápětí do Vídně z titulu své funkce konzervátora tamější c. k. Centrální komise pro památkovou péči sděloval: „*Po odkrytí kamenného materialu na pozemku K. Štěpánka v Mateřově seznáno při dnešním ohledání za přítomnosti geologa Dr. J. Jahna, profesora z Brna, že objevené vykopané kamenné části jsou původu sopečného. Objeven t. z. limburgit, který se rozpadl ve zdánlivě od sebe oddělené kameny rozměrů 30/40/50 cm. valounovitě ohraničené. Tyto jednotlivé kameny daly se od sebe snadně do hloubky 4 m. oddělit, takže zdalo se, jako by byly zděné. Ve hloubce přes 4 m. byly již celistvou hmotou, jen tu a tam dělené ve velké balvany. Tento útvar vyvřelého limburgitu dle vyjádření geologa J. Jahna jest skoro ojedinělý v takovém stejném valounovitém seskupení.*“²⁹⁾ A k svému dopisu přiložil dvě fotografie odkryté nálezové situace (obr. 1). Dvořákův dopis dorazil do Vídně 5. března 1913 a o tři dny později se k němu vyjádřil Emanuel Šimek. Před pouhými deseti dny zpochybnil Buchtelovy závěry o geologickém původu mateřovského objevu, nyní byl ovšem totožný názor podpořen vyjádřením profesionálního geologa. Šimek se zachoval neutrálně – do spisu přesně podle úředních pravidel uvedl obsah dopisu od konzervátora c. k. Centrální komise, stylizovaného ostatně v češtině. A připojil návrh na poděkování Dvořákovi. Nic více.³⁰⁾ Mateřovská záležitost tak zůstala v c. k. Centrální komisi úředně *de facto* otevřená.

27) František Karel ROSŮLEK, *Nové naleziště limburgitu*, Samostatné směry. Neodvislý list zájmů kulturních, sociálních a politických XIII, 1912–1913, č. 14 (23. února 1913), s. 2–3.

28) ANONYMUS, *Konec sporu o mateřovskou zeď*, Osvěta lidu. Pokrokové noviny pro český východ a severovýchod XVIII, 1913, č. 23–24 (26. února 1913), s. 5.

29) NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov (čj. Z 982/1913), dopis B. Dvořáka c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 24. února 1913. Jaroslav Jiljí Jahn navštívil Mateřov zřejmě již 23. února 1913 (viz pozn. 28), nikoliv 24. února 1913, jak uváděl Boža Dvořák v citovaném dopise.

30) Tamtéž, přepis E. Šimka z 8. března 1913 na spisu čj. Z 982/1913.

Obr. 1: Odkryté ložisko limburgitu ve Starém Mateřově na fotografiích z roku 1913 (NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov, spis čj. Z 982/1913).

Dozvuky

Bylo po archeologické senzaci. Ve schůzi výboru pardubického Muzejního spolku dne 3. března 1913 přečetl František Karel Rosůlek stanovisko Jaroslava Jiljího Jahna k mateřovskému objevu, určené ke zveřejnění, a zároveň také předložil „*ukázky ze žíly samé. Po přednesení zprávy usneseno, aby se p. dvornímu radovi vzdaly díky za jeho laskavost vůči spolku.*“ Jahn ovšem nebyl první, kdo poskytl pardubickým muzejníkům posudek o nálezů ze Starého Mateřova. Po Rosůlkovi si totiž vzal slovo Josef Sakař a poukázal „*na posudek profesora techniky p. Špačka a žádá, aby se mu číslo novin, v kterém dobrozdání p. dvor. rady uveřejněno bude, zaslalo. Pan insp. Diviš myslí, že p. prof. Špaček viděl asi severní výkop, který činil dojem zdi, a že se tudíž mylil.*“ Jahnovo stanovisko mělo však rozhodující váhu a jeho autorita byla nezpochybnitelná. Josef Sakař totiž vzápětí předložil svým kolegům „*kamennou sekerku, která se ve vykopávce u jižní jámy našla. Soudí se ovšem, že nalézala se v náplavu.*“ Nikoho již zjevně nenapadlo uvažovat o její přímé souvislosti s údajnou kamennou zdí. A nakonec došlo také na odškodnění mateřovského statkáře Karla Štěpánka. Spolkový výbor se totiž usnesl, aby „*po sdělení výše výloh s výkopem spojených byl z fondu musea přiměřeně odškodněn. Místo nálezů označí se dvěma železnými tabulkami nákladem spolku a požádá se p. Štěpánek za působení, aby nález v katastrální mapě obecní zakreslen byl.*“³¹⁾ Dne 8. března 1913 vyšlo v *Neodvislých listech* avizované Jahnovo pojednání o mateřovském geologickém objevu (viz Příloha 2)³²⁾ a v polovině března téhož roku se stejná zpráva objevila rovněž v *Samostatných směrech*.³³⁾

31) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 3. března 1913), Zápisy o poradách výboru Spolku Musejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913. Srov. též publikovanou zprávu o schůzi spolkového výboru: ANONYMUS, *Třetí schůze výboru městského musea, Samostatné směry. Neodvislý list zájmů kulturních, sociálních a politických XIII, 1912–1913, č. 16 (9. března 1913), s. 2. Zveřejněná zpráva upřesňuje geologické vzorky, jež byly na schůzi předloženy; šlo o „ukázku bochníkového odlupování čediče, styku limburgitu s březenskou opukou, zapečený pískovec a produkt čediče (bílou hlinku).*“

32) ANONYMUS (= Jaroslav Jiljí JAHN), *O nově objevené žíle čedičové ve východních Čechách, Neodvislé listy Český východ. Svobodomyšlný list českého východu XIX, 1913, č. 20 (8. března 1913), s. 2–3. Jahnovu textu byl předsazen uvozující odstavec z pera neznámého autora (patrně Františka Karla Rosůlka?).*

33) ANONYMUS (= Jaroslav Jiljí JAHN), *O nově objevené žíle čedičové ve východních Čechách, Samostatné směry. Neodvislý list zájmů kulturních, sociálních a politických XIII, 1912–1913, č. 17 (16. března 1913), s. 1–2. Rovněž v tomto případě byl Jahnovu textu předsazen uvozující odstavec z pera neznámého autora (patrně Františka Karla Rosůlka?).*

Dne 8. března 1913 otiskla *Osvěta lidu* poslední zprávu o mateřovském objevu – majitel pozemku Karel Štěpánek prý uvažoval, jak by „kámen vhodným způsobem zužitkoval. Jisto je, že v krajině na kámen tak chudé tak tvrdý materiál dobře by se dal zužitkovati, snad do základů neb i jako výborný štěrk. Za tím účelem poslány byly kameny k prozkoumání do různých odborných ústavů a jsme žádostivi, setká-li se snaha pana Štěpánka, který dokázal, že z operního pěvce může se státi racionelní oekonom, s kýženým úspěchem. Nejdůležitější jest ovšem otázka, jakým způsobem a čím by vzniklé prohlubně byly vyváženy.“³⁴) Vzorky hornin byly totiž zaslány Jaroslavu Jiljímu Jahnovi do Brna. A jak zaznělo na schůzi výboru Muzejního spolku dne 18. března 1913, ten „odevzdal ukázky materialu žily Máteřovské ve Vídni ku zkoumání chemickému a mikroskopickému, načež bude výsledek publikován.“³⁵) Jahn poté vskutku zveřejnil podrobnější zprávu o mateřovském ložisku limburgitu v odborném periodiku *Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt*, v níž se neopomenul zmínit o Rosůlkovi jako jeho objeviteli.³⁶)

Mateřovská archeologická senzace tím byla definitivně sprovedena ze světa a mateřovský statkář Štěpánek se zřejmě smířil s tím, že svůj objev nikterak nezužitkuje. Ovšem ve vídeňské c. k. Centrální komisi pro památkovou péči zůstala celá záležitost úředně otevřená. Bylo nutné ji tudíž formálně uzavřít, příslušné spisy musely být řádně vyřízeny a uloženy *ad acta*. Zvolený postup nepostrádal prvky absurdity. Na spis, v němž bylo uloženo Buchtelovo vyjádření z 21. února 1913 (viz Příloha 1), připojil v poslední říjnový den roku 1913 Šimek doušku: „*Wie mir im Frühjahr in Pardubitz mitgeteilt wurde, basiert der Bericht des Kons. Buchtela auf dem Gutachten des Geologieprofessors Dr J. Jahn aus Brünn, der in den ersten Februartagen Máteřov besucht hatte.*“³⁷) Šimkovo tvrzení bylo sice v rozporu s fakty, neboť Buchtela svoji zprávu koncipoval ještě před Jahnovou návštěvou Starého Mateřova (a Jahn nenavštívil Starý Mateřov v první únorové dny, ale až v poslední třetině měsíce), ale ve vídeňské

34) ANONYMUS, *Ivyřelá vrstva limburgitu v Mateřově*, *Osvěta lidu*. Pokrokové noviny pro český východ a severovýchod XVIII, 1913, č. 28 (8. března 1913), s. 4.

35) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 18. března 1913), Zápisy o poradách výboru Spolku Musejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

36) Jaroslav Jiljí JAHN, *Über einen neuentdeckten Basaltgang im östlichen Böhmen*, *Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt*, 1913, s. 254–258.

37) NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov, přípis E. Šimka z 31. října 1913 na spisu čj. Z 853/1913.

c. k. Centrální komisi to zjevně nikomu nevadilo.³⁸⁾ Hned následující den byl spis uložen do archivu.³⁹⁾ Zbývalo ještě uzavřít spis s Dvořákovou zprávou z 24. února 1913 a informacemi o Jahnově názoru na mateřovský objev. Šimek v tomto případě zvolil jiný postup. Dne 31. října 1913 do spisu poznamenal: „*Wie ich in Erfahrung gebracht habe, wollte Prof. Jahn die ‚Mauer‘ von Máteřov selbst publizieren; beantrage deshalb zuerst bei ihm nachzufragen.*“⁴⁰⁾ Šimkův návrh byl akceptován a první listopadový den roku 1913 byl do Brna odeslán dopis s dotazem, zda Jahn „*das gewonnene Material zu publizieren gedenken, oder ob der bezüglichliche Akt zu demselben Zwecke der k. k. Geologischen Reichsanstalt übermittelt werden könne.*“⁴¹⁾ Jahn dopis obdržel teprve 12. listopadu 1913, avšak hned následující den zasílal do Vídně separát svého článku o Starém Mateřovu z *Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt*.⁴²⁾ Jelikož se však z Vídně nedočkal za celý měsíc žádné odpovědi, v polovině prosince 1913 se dotazoval, zda zásilka došla na místo svého určení.⁴³⁾ Poděkování z Vídně bylo sice zformulováno již 5. prosince 1913,⁴⁴⁾ avšak odesláno bylo zřejmě se značným zpožděním. Každopádně příslušné spisy ve vídeňské c. k. Centrální komisi mohly být nyní definitivně uloženy do archivu.

Závěr

Domnělý senzační archeologický objev ve Starém Mateřově se udál v době, kdy Muzejní spolek v Pardubicích měl velké ambice podnikat archeologické výzkumy v regionu a rozšiřovat archeologickou sbírku muzea, jež spravoval. Podstatnou roli v těchto záměrech hrála snaha vyrovnat se sousedům-konkurentům z muzea v Hradci Králové – od závěru 19. sto-

38) Naopak Šimkova zmínka o informacích získaných přímo v Pardubicích zřejmě odpovídala skutečnosti – v regionu totiž pobýval na začátku května 1913 a se členy pardubického Muzejního spolku navštívil některá naleziště v okolí; srov. František Karel ROSŮLEK, *Za praehistorii*, Neodvislé listy Český východ. Svobodomyšlný list českého východu XIX, 1913, č. 37 (10. května 1913), s. 4–5.

39) NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov, přípis „*Ad acta*“ z 1. listopadu 1913 na spisu čj. Z 853/1913.

40) Tamtéž, přípis E. Šimka z 31. října 1913 na spisu čj. Z 982/1913.

41) Tamtéž (čj. Z 982/1913), koncept dopisu c. k. Centrální komise pro památkovou péči J. J. Jahnovi, 1. listopadu 1913.

42) Tamtéž (čj. Z 6028/1913), dopis J. J. Jahna c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 13. listopadu 1913.

43) Tamtéž (čj. Z 6982/1913), dopis J. J. Jahna c. k. Centrální komisi pro památkovou péči, 15. prosince 1913.

44) Tamtéž (čj. Z 6982/1913), koncept dopisu c. k. Centrální komise pro památkovou péči J. J. Jahnovi, 5. prosince 1913.

letí totiž prováděli na Královéhradecku archeologické výzkumy Ludvík Domečka a František Žaloudek, a to s velkými úspěchy. Pardubice ale postrádaly osobnost, jež by se prehistorii věnovala systematicky. Václav Diviš-Čistěcký, nesporně významná postava z počátků prehistorických výzkumů Pardubicka, byl na přelomu prvního a druhého desetiletí 20. století za zenitem svých sil (v roce 1909 mu bylo již sedmdesát let) a jeho zájmy byly navíc širší. V osobě mladého Jana Eisnera se sice v roce 1910 v Pardubicích objevil prehistorik s univerzitním vzděláním, avšak během roku 1912 se z regionu odstěhoval. Příležitostné terénní akce, jež zpravidla reagovaly na zprávy o nálezích od místních vesničanů, tudíž zůstaly na bedrech neškolených a nepříliš poučených nadšenců. Ti si však limity svých schopností a znalostí uvědomovali, a právě proto se opakovaně obraceli do Vídně na c. k. Centrální komisi pro památkovou péči; nechyběly ani snahy o spolupráci s Museem království Českého (dnešním Národním muzeem) při konkrétních archeologických výzkumech. Ovšem rychlé zásahy při náhodných objevech zůstávaly zcela na jejich bedrech.

Průvodním jevem jistě chvályhodné snahy reagovat na podněty a informace o nálezích byly také omyly – a zřejmě není náhoda, že souběžně s mateřovskými událostmi začínal příběh objevu domnělé nákolní osady v Libišanech.⁴⁵⁾ Ostatně mezi oběma domněle senzačními objevy lze nalézt řadu paralel. Oba měli na svědomí místní vesničané – v mateřovském případě statkář a majitel pozemku Karel Štěpánek, v libišanském případě učitel František Půlpán. Oba měli o archeologických nálezích jisté povědomí a byli nepochybně schopni rozeznávat typické a charakteristické artefakty. Ostatně ve schůzi výboru pardubického Muzejního spolku dne 3. března 1913 zaznělo, že mateřovský statkář Karel Štěpánek „*byl požádán, by museu daroval dva mlaty, které v jeho majetku se nalézají a z krajiny u Mateřova pocházejí.*“⁴⁶⁾ A František Půlpán rovněž shromažďoval archeologické artefakty, některé daroval muzeím, některé zůstaly v jeho soukromé sbírce. Štěpánek i Půlpán neváhali uvědomit o svých objevech pardubický Muzejní spolek, zároveň ovšem hledali také jiné cesty, jak zajistit, aby jejich nálezy vešly ve známost v odborných (či spíše povolanějších) kruzích. Mateřovský statkář Karel Štěpánek se již v roce 1911 obrátil na Josefa Ladislava Piče z Musea království Českého a dokonce mu přímo v Praze ukazoval vzorky hornin z domnělé

45) K objevu domnělé nákolní osady v Libišanech souhrnně M. HLAVA, „... *ein für die böhmische Prähistorie überaus wichtiger Pfahlbau*“, s. 463–492.

46) SOKA Pardubice, fond Muzejní spolek Pardubice, kniha 3, inv. č. 5 (zápis ze schůze výboru 3. března 1913), Zápisy o poradách výboru Spolku Muzejního od 15. list. 1900 do 18. IX. 1913.

zdi, jež byla poprvé odkryta na několika místech právě již na jaře tohoto roku.⁴⁷⁾ V únoru 1913 osobně navštívil v Praze Luboš Jeřábka, zemského konzervátora nově zřízeného c. k. Zemského památkového úřadu pro království České, a záhy se obrátil také na Karla Buchtelu. František Půlpán se zase zprvu spolehl na Theodora Vallu, který v době libišanského objevu podnikal v regionu příležitostně na vlastní pěst archeologické terénní akce. Pozoruhodné je, jak relativně snadno získali oba objevitelé dotace na pokračování ve výzkumech – Karlu Štěpánkovi byla přislíbena dotace z okresní památkové komise ve výši 250 korun, František Půlpán obdržel dvakrát dotaci ve výši 200 korun od vídeňské c. k. Centrální komise pro památkovou péči a minimálně jednou mu byla prokazatelně vyplacena.

Členové pardubického Muzejního spolku k oběma podnětům přistoupili kupodivu výrazně odlišně. Zatímco v libišanských událostech zůstali takřka zcela stranou a na Půlpánovy informace o objevu reagovali v podstatě pouze formálně, ve Starém Mateřově tomu bylo jinak. Snad to způsobila neodbytnost mateřovského statkáře Karla Štěpánka. Důležitou roli sehrál v obou případech Emanuel Šimek z vídeňské c. k. Centrální komise – ten obě naleziště osobně navštívil na konci roku 1912 a v obou případech je mylně považoval za doklady památek z prehistorické doby. Zatímco v Libišanech se ale mohl z hlediska posouzení nálezové situace opřít jen o svědectví objevitele Františka Půlpána (prostor, v němž k objevu došlo, byl totiž zaplaven vodou) a vyzvednuté nálezy, ve Starém Mateřově viděl odkrytou nálezovou situaci na vlastní oči. V Libišanech se stal (stejně jako Karel Buchtela či Albín Stocký, kteří naleziště navštívili v průběhu roku 1913) obětí dobového fenoménu, rezonujícího tehdy v českém prehistorickém světě. A ve Starém Mateřově podlehl klamu. V diskusi nad datováním údajné zdi navíc zřejmě z jeho úst zazněla úvaha, že jde o stavbu z doby římské, římskou zed'. Jakkoliv v úřední zprávě sepsané po návratu do Vídně pro své nadřazené se k datování blíže nevyjádřil, v místních pardubických novinách se informace o datování domnělého zdiva do doby římské objevila. A skutečnost, že toto datování bylo považováno za jednu ze zvažovaných alternativ, potvrdil o několik měsíců později Jaroslav Jiljí Jahn, když v závěru svého pojednání o mateřovském objevu uvedl: „*Mehrere Archäologen und Prähistoriker erblickten in dem Basaltgange von Máteřov bald eine Zyklopenmauer aus der römischen Zeit,*

47) F. K. ROSŮLEK, *Mateřovská zed'*, s. 6 („domnělé zdivo, kámen ukazuje v Praze zvěčnělému dr. Píčoví“). Viz též NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 96, složka Třebosice (čj. Z 2180/1911), dopis J. V. Diviše-Čistického c. k. Centrální komisi pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, 1, května 1911.

*bald einen Saumweg für Kommunikationszwecke oder eine Festungsmauer (befestigtes Lager der Römer) etc. – alle waren jedoch darin einig, daß es sich um einen künstlichen Bau handelt.*⁴⁸⁾

Jasno do mateřovského objevu vnesl František Karel Rosůlek, jeden z členů pardubického Muzejního spolku a příležitostný nadšenec-geolog. A lze se jen dohadovat, jak by Karel Buchtela zformuloval svůj posudek (Příloha 1), kdyby si Rosůlek nebyl svým názorem naprosto jistý. Buchtela totiž při obhlídce nálezové situace teprve poté, co se svými postřehy vystoupil Rosůlek, prohlásil, že *„se zde úsudku vzdává, že pochybuje, že odhalený nález je dílo lidské a že by si museum mělo pozvati geologa.*“⁴⁹⁾ Tečku za mateřovskou archeologickou senzací udělala návštěva geologa Jaroslava Jiljího Jahna. A rychlý sled událostí způsobil, že objev nikdy nepronikl na stránky vlastivědných či odborných archeologických časopisů. Dodnes zůstal ukrytý v archivech a dobovém regionálním tisku.

48) J. J. JAHN, *Über einen neuentdeckten Basaltgang*, s. 258.

49) F. K. ROSŮLEK, *Mateřovská zed'*, s. 6.

Příloha 1

Zpráva Karla Buchtely o objevu ve Starém Mateřově (NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 87, složka Starý Mateřov – čj. Z 853/1913; podtrženo v originále).

Bericht über angebliche Reste eines kyklopischen Mauerwerkes in Máteřov.

Über geschätzte Aufforderung des Herrn k. k. Landeskonservators Dr. Luboš Jeřábek ddo 22. Feber 1913 Z 222/13 begab ich mich am 16. d. M. mittels Bahn nach Pardubic und von hieraus mittels Fahrgelegenheit nach Máteřov, um daselbst angebliche Mauerreste zu untersuchen, welche auf dem Felde des Gutsbesitzers Karl Štěpánek an mehreren Stellen aufgedeckt wurden.

Máteřov ist eine 1 ½ Wegstunde südlich von Pardubic gelegene Gemeinde und im Kataster desselben befinden sich jene Feldparzellen, auf denen sich die vermutliche Mauer in einer Länge von mehr als 1000 m erstrecken soll. Auf der eigentlichen Oberfläche dieser vollkommen ebenen Feldflur sind keinerlei Überreste von Schanzwerken, Wällen oder irgendwelchen Mauern wahrnehmbar. Bei meiner Ankunft war daselbst die Erdoberfläche auf zwei Stellen aufgedeckt.

A.) Auf der ersten Stelle war ungefähr in einem Gevierte von 8 : 4 m die Erdkrume abgetragen und es war daselbst eine Steinmasse in einer Länge von ca 7 m, einer Breite von 3–4 m und einer Tiefe von 5 m aufgedeckt. Diese Steinmasse befindet sich ungefähr 1 ½ m unter der Erdoberfläche und überragt die letzten nirgends, auch auf dem übrigen Feldterrain nicht. Die südliche Stirnseite des angeblichen Mauerwerkes war vollkommen freigelegt, wogegen die nördliche noch von der sie umgebenden Erdschichte bedeckt war. Die freiliegende südliche Frontseite weist eine Art Rustika auf, welche auf den ersten Blick tatsächlich an künstliche Bearbeitung durch Menschenhand erinnert. Bei der hierauf vorgenommenen genauesten Untersuchung sowohl dieser Front, als auch des ganzen mauerartigen Massivs konnte ich jedoch absolut keine Spur von menschlicher Bearbeitung oder Kunstübung entdecken. Nach meiner Überzeugung handelt es sich hier vielmehr einzig und allein um eine geologische Formation, welche ihre Entstehung der vulkanischen Tätigkeit des Erdinneren zu danken hat. Tatsächlich besteht das gesamte Objekt aus eruptivem basaltartigen Gestein, welches im Laufe der Zeit rissig geworden ist und gegenwärtig gewisse Spaltflächen aufweist, in deren Fugen aus der überlagernden Erdschichte eine weissliche Masse eingedrungen ist, welche an Mörtel erinnert, mit diesem aber keinesfalls identisch ist.

B.) Die zweite Stelle, wo ebenfalls die Erdoberfläche auf einige Meter im Umkreise und ungefähr 2 m tief aufgedeckt war, enthielt eine Menge von mittelgrossen Basaltsteinen, welche vom bodenständigen Kerne durch die Aufdeckungsarbeiten abgelöst worden waren. Das Ganze machte den Eindruck eines gewöhnlichen Steinhauens, nicht aber einer Mauer. Auch hier erschien die geologische Struktur wie am ersterwähnten Orte und auch hier konnte trotz genauer Besichtigung und teilweiser Nachgrabung nicht die geringste Spur menschlicher Tätigkeit wahrgenommen werden.

Prag, am 21. Feber 1913

Karl Buchtela

k. k. Konservator und Oberfinanzrat

Příloha 2

Zpráva Jaroslava Jiljího Jahna o objevu v Mátěrově, zveřejněná v *Neodvislých listech* 8. března 1913 (srv. též totožnou stať v *Samostatných směrech* 16. března 1913; proloženo v originále). Jahnovu textu byl před-sazen uvozující odstavec z pera neznámého autora (patrně Františka Karla Rosůlka?), který však nereprodukuje.

O nově objevené žíle čedičové ve východních Čechách

Ve východočeské nížině polabské známy jsou ode dávna vyvřeliny různých druhů čedičů. Především jest to mohutný výlev nefelinického tefritu Kunětické Hory, pak zvěčnělým otcem mým, Jiljí Jahnem popsaná limburgitová žíla spojilská a konečně tři menší výrony nefelinického čediče a doleritického augititu u Semtína, před léty mnou objevené. K těmto dosavad známým vyvřelinám v okolí Pardubic přidružila se nyní nově objevená žíla limburgitu u Mátěrova. Na pozemcích statkáře p. Karla Štěpánka narazili dělníci při pracích melioračních ve hloubce asi 30–50 cm. pod povrchem na limburgit. Vzácná ochota pana Štěpánka umožnila, že pokusnými jámami zjištěn byl pak průběh žíly na vzdálenost 980 m. Žíla mátěrovská počíná na severu v alluviální nížince, sev. od Nového Mátěrova, u záhybu cesty, vedoucí od vých. konce Mátěrova na sever. Odtud táhne se žíla přesně přímočaře dle h. 10 (směrem J. J. V.) přes silnici mátěrovskou a končí u silnice pardubicko-heřmanoměstecké, sev. od místa, kde od této silnice odděluje se odbočka na východ do Třebosic. Za mého pobytu v Mátěrově byla žíla limburgitová otevřena ve dvou jámách. V jámě jižní, několik kroků sev. od silnice mátěrovské, asi 160 m. na východ od Nov. Mátěrova,

shledal jsem tyto poměry uložení: žíla limburgitová dosahuje tu největší šířky 4.30 m. Skládá se z horniny úplně shodné s limburgitem spojilským a semtínským. Limburgit tento jest skoro černý, vysoce pevný, obsahuje četné makroskopické olivíny, které záhy vyvětrají a způsobují dírkovitý (až zdánlivě bublinatý) povrch horniny. Na povrchu limburgit rychle zvětrává, pročež povrch balvanů jest hnědý, až rezavý.

Žíla tato prostupuje směrem kolmým tmnějším opukovým slín, vodorovně uložený. Za mého pobytu v Máteřově odkryta byla pouze západní, přesně svislá boční stěna této žíly do hloubky asi 4 m. Na této stěně bylo zřetelně viděti význačný rozpad limburgitu v koule, bochníky, vejcovary, až nepravidelné balvany mnohostěnné. Celkový zjev této stěny upomínal na obrazy známé »Käsegrotte« v Eiflu, jejíž čedič jeví zcela podobný rozpad. Na téže bočné stěně bylo zřetelně viděti, že původně rozpukala žíla limburgitová ve čtyř- i víceštěnné, skoro svislé pilíře (sloupy), které pak příčnými rozsedlinami druhotně se odloučily v koule a bochníky. Mezery mezi ovoidy jsou vyplněny úplně rozloženým čedičem rezavým (čedičová droba = Basaltwacke). Místy pozoroval jsem rozklad limburgitu v bílou hmotu jílovito-uhlíčitanovou, známou jako výsledek rozkladu nefelinického tefritu také z Kunětické Hory. Nad limburgitem spočívá 30–50 cm. mohutná vrstva eluviální hlíny s četnými hranatými úlomky limburgitu. Povrch terrainu křídového i žíly samé je ovšem nerovný, takže mohutnost příkrovu eluviálního kolísá. Ohraničení žíly jest po obou stranách ú p l n ě s v i s l é, p ř e s n ě r o v n é, takže sousední opukový slín jeví se jako by čedičem rovně odříznut. Rozsedlina v opukovém slínu, kterou magma limburgitové vyplnilo, byla tedy omezena přesně rovnoběžnými a úplně rovnými stěnami a postupovala svisle do hloubky. Kontaktní účinky limburgitu na sousední slín jsou jen skrovné, patrně bylo magma, vyplnivší rozsedlinu ve slínu, poblíž povrchu země již značně utuhlé. V bezprostředním sousedství žíly pozorujeme kontaktní pásmo asi 10 cm. rezavě hnědého slínu, prosakující vodou úplně rozrušeného, proniklého limonitem, vylouženým ze sousedního porušeného limburgitu. Na to na vzdálenost asi 30 cm. od bočné stěny žíly jest slín tmavošedě zbarven, poněkud pevnější než veškerý ostatní slín v okolí, který jest světlý, bělošedý, měkký. CaCO_3 (uhlíčitan vápenatý), vodou ze slínu vyloužený, jest místy usazen ve shlucích bělostné neb žlutavé vápenné moučky, až pěny. Ve slínu našel jsem *Pecten Nilssoni* Goldf., *Nucula transiens* Fr. a foraminifery; patrně tedy, že limburgit vyplnil tu ve tvaru svislé zdi puklinu, prostupující v r s t v y B ř e z e n s k é. V limburgitu našel jsem uzavřeninu zesklenného pís-kovce, svědčící o tom, že v hloubce pod slíny a opukami spočívají ceno-

manové pískovce. Místo, v němž založena tato jižní jáma, jest poněkud povýšeno nad okolní rovinkou. Jelikož – jak se zdá – právě zde jest žíla nejmohutnější, vzdorovalo místo toto odnosu více, než mělké jeho okolí. Na sever zúžuje se žíla limburgitová, tak že v jámě severní, založené asi 300 m. daleko od jámy jižní, dosahuje mohutnosti pouze 1 m. až 0.7 m. Poněkud dále na SSZ. mizí žíla pod alluviony tamnější nížinky. Zúžování žíly bylo lze pozorovati již v jámě jižní samé, v jejíž jižní části dosahovala žíla mohutnosti, jak řečeno 4.30 m., v severní části téže jámy se zužovala na asi 3 m. – Nález máteřovský poskytuje takřka ideální příklad t. z. v. právě žíly eruptivní, přímo vzorný obraz pro učebnice geologické. Vyskytl se tedy pochopitelný návrh, aby zachována byla jáma jižní, v níž žíla limburgitová jest tak poučně odkryta. Přimlouval bych se dojistá vřele za návrh tento, soudím však, že není dobře proveditelný. Především je jisto, že by se jáma vždy znovu naplňovala vodou, která by musila být občas vyčerpávána. Mimo to soudím z příkladů obdobných, že by se záhy rozpadával limburgit, octnuvší se na suchu, a vystavený vlivům insolace, deště a mrazu. Dojistá brzy by vyvětral tmel čedičové droby, držící, pohromadě koule a bochníky limburgitové, které by se pak ponenáhlu sesouvaly a řítily do jámy. Snad zabránilo by se na nějakou dobu rušivým účinkům atmosferilií, kdyby povrch obnažené žíly pokryt byl vrstvou betonu. Nález máteřovský jest tak památný a poučný, že zasluhuje, aby byl v museu pardubickém dochován příštím věkům aspoň zevrubným náčrtem míst, kde byl odkryt, ukázkami hornin a fotografiemi důležitějších částí jeho.

ROMAN STONE WALL NEAR STARÝ MATEŘOV

Archaeological sensation from the Pardubice region
in beginning of the 20th century

The path to learning is almost always paved with mistakes. And, of course, this is also true for archaeology; some of the discoveries that were once regarded revolutionary have long been forgotten today. However, not quite rightly, as they formed part of the period view of the archaeological sources (reflecting the period level of knowledge), and up to the present, they have detained their importance for better understanding of the context of the archaeological exploration of the region to which they relate.

One of the supposedly revolutionary archaeological discoveries took place in Pardubice in 1911–1913. In 1911, Karel Štěpánek, the landlord in Starý Mateřov, discovered on his lands a limburgite (erupted rocks) vein, which he mistakenly considered to be the work of human hands. At the turn of 1912 and 1913, Emanuel Šimek from the Vienna Central Commission for Monument Care confirmed that it was a stone wall from the prehistoric age, and the Museum Association in Pardubice even received a subsidy from the district commission for historical monuments of K 250 for further research. However, as early as in February 1913, František Karel Rosůlek, one of the functionaries of the Museum Association in Pardubice (and an amateur mineralogist), recognized that it was a geological formation. His opinion was soon confirmed by Jaroslav Jiljí Jahn, a professor at the Czech Technical University of Franz Joseph in Brno and a native of Pardubice. Still in 1913, he published an article in the geological periodical *Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt*.

The rapid sequence of events after Šimek visiting Starý Mateřov in December 1912 caused that the supposed sensational archaeological discovery never entered the pages of the homeland or professional archaeological journals and remained hidden in the archives and the regional press of that period.